

adatát" teljesítve, „részletesen megmutatja a forradalom bukására vezető törvényeket“, nem mulaszthatjuk el, hogy mi is meg ne mutassuk legalább még azt a képet, amelyet Kassák, „átértékelő“ módszerének hasonlíthatatlan alkalmazásával, Marx szabadság-fogalmáról fest. Mint Kassák mondja: „Marx szerint... a mai munkás... munkavállalási szabadsága a szabadság fogalmának meggyalázása. Mert a mai gazdasági törvények keretei között nem az ideális szabadsághoz jut hozzá, hanem elvesz a nagy bizonytalanságban“ (10). E szerint tehát Marx félreismerte volna önmagát, amikor gunyosan beszélt „az egyik vagy másik világjavító által kitalált vagy felfedezett eszmékről és elvekről“, „a szabadság, igazságosság stb. örökigazságairól.“ Bármily keserves is legyen, tudomásul kellene most már vennünk, hogy a valóságban maga Marx is csupán ezek közé az örök igazságokban hívó, javíthatatlan világmegváltók közé tartozott. Nem állítja-e ezt Kassák, a munkásmozgalom történeti vereségéből meritett egész elméleti tekintélyével? Nem állítja-e, hogy Marx tiltakozott „az ideális szabadság“ örök igazsága nevében „a szabadság fogalmának meggyalázása ellen?“ S ha így volna — már pedig Kassák, aki a történelem ormairól szól hozzánk, nyilván elvárja tőlünk, hogy el is higyjük neki — nem kellene-e a marxizmusról vallott egész eddigi „dogmatikus“ felfogásunkat tényleg az idealizmus irányában „átértékelni?“ Ez azután valóban tragikus helyzet — volna, ha, mint legközelebb látni fogjuk, az, amit Kassák a történelem szilárd ormainak néz a saját lába alatt, nem csupán a kispolgár lapos ellenmondásainak süppedő talaja lenne.

AZ ERDÉLYI ÉRCHEGYSÉG TÁRNÁIBAN

Irta: GEO BOGZA

Geo Bogza a mai román irodalom fiataljai közt a korjelenségek iránti rendkívüli fogékonyságával tűnik ki.

Öt órákor reggel még sűrű, tömött téli sötétség fedi a hegyeket, de a Rosia Montana csodálatos tája már éledez. Az ormokon át, a szakadékok közén meg az oldalvölgyekben feltűnnek lassan a bányászok lámpássa. Ahogy házuk vagy falujuk fekszik, egyik felfelé halad a bányatorok felé, másik meg éppen ellenkezőleg, egészen fent, valamelyik hegycsucs mögött jelenik meg és onnan ereszkedik lefelé. Balról, jobbról, felülről, alulról egyszerre tűnnek fel az imbolygó lámpafények, szállanak és ereszkednek, ahogy vezet az útjuk a hegygerincen, kikerülnek a sziklacsompok és elhúznak a meredek mélységek szélein... Sokszáz lámpa jelenik meg rendre és váratlan hunyorog fel fényük a sötétben. Sík föld sehol sincs itt.

Hat órákor reggel újra kezdődik az éjszaka. A feltűnedező lámpafényeket elnyeli az aranybányák sötét, tátongó szája. Valamivel később, amikor a behavazott csúcsokon szétömlik az első napsugár — ember nélkül, pusztán, mozdulatlanul találja a falvakat, megmeredve valami észak-sarki örökkévalóságban. És így marad estig, amikor a bányák torkolata felől újra megjelennek sárgán, földszürkén, lámpással kezükben a bányászok.

Az állami bányákban, ahol szabályozott a munkarend, a bányászok délután három órákor kerülnek fel a napvilágra. Azok, akik azonban magánbányáknál, vagy a saját szakállukra dolgoznak, sohasem látják a napot. A Rosia Montanán nagyon sok van ez utóbbiakból. Éppen úgy, mint a földnélküli parasztok, ők is részesedésre dolgoznak a bányákban,

ami nem az övék. Rendesen a falvak legszegényebbjai s a termelt arany egy ötödét kapját. Míg máshol állandóan a terepet tanulmányozó mérnökök működnek, hogy amennyire lehetséges elejét vegyék a szerencsétlenségeknek s motorok, villanyüzemű felszerelés, szállító-kocsik állnak rendelkezésre, addig a Rosia Montanán mindebből semmi sincs. A bányatorkában egy faajtó és semmi más.

Amott a bánya, a mély, sötét, gidres-gödrös huruba, amelyből targoncával, vagy a hátára vetett zsákban hordja ki a bányász az ércet. Az emberek behatolnak e bányákba, ahol semmi sem védi meg őket az esetleges leomló szikláktól, görgetegektől. A zsák a vállán, a lámpa a kezében, a dinamitpatron a zsebében: így ereszkedik a bányász sokszáz méternyi mélyre, hogy megkeresse az aranyat. Aranyat? Aranyat. De még milyen aranyat! Még az ördög se, ha egy angyalt rabolt volna az égből és módjában lett volna ércé varázsolni, szétszórni és elrejtteni kedve szerint, nem rejthette volna el jobban. Egészen bent a föld mélyében, miután lefelé haladtál vagy egy óra hosszat, átboladoztál a göröngyökön, átkúsztál szakadékokon, a hasadon csúsztál vagy száz méterre, egy keveset fölfelé mentél, majd újra lefelé és átbujtál holmi kigyó lyukakon — eléred az aranyat. Vagyis odaérsz egy hatalmas sziklához, amelynek pórusai közt, minden köbméterében két vékony aranyfonál — szerte-szórva, szabad szemmel észre sem vehetően. Az emberek kézbe veszik a csákányt, a vésőt és a dinamitot. Azután indulnak vissza a tele zsákkal, csúsznak megint a hasukon, átbujnak az éles kövek között, gyakran a fogukkal cipelve a zsákot. Mindezt lenn a föld mélyében, a legsűrűbb sötétben, mely valaha is uralkodott. Mialatt alapjában remegteti meg a bányát a robbanó dinamit — szörnyűbb a fülnek, mintha nehéz tűzéség „dolgozna“.

Azután, hogy egyideig e bányászok között éltem, nem tartottam különösnek, hogy a bányába szállás előtt valamennyien letérdepelnek és hosszan imádkoznak. És hogy valahányszor meggyújtják a dinamit kancát, gyorsan meghajolnak, istenségitset kiáltanak és rohannak valamelyik közeli rejtek, védő fal mögé. Amint eléri a légnomás, valamennyi lámpa kialszik és a vaksötétben egymásután robbannak a dinamitpatronok. Mintha egészen közel robbannának, megborzasztják a szívet és megremegtetik az idegeket. Ezért van az, hogy odafenn, a Rosia Montana oromzatos földjén hét templomtorony emelkedik. És hogy mindegyik hegycsúcson egy-egy magas kereszt nyulik az égnek és minden keresztuton egy-egy bádogg-Krisztus áll őrt, lábánál száraz virágkoszorúkkal.

Ezeknek a hegycsúcson fekvő falvaknak élete mint két vízcepp-hasonlít a tengerparti halászfalvakéhoz, a nyugati és katolikus országokban. Mécsek minden keresztuton és néhanapján ünnepek, papok tömjénfüstje Szent Barbara, a bányászok védszentjének tiszteletére. Minden ház homlokzatán két keresztbetett kalapács és fölöttük kereszt látható. Minden bánya valami szent nevét viseli: bejáratuknál hatalmas kereszt és feszület. Ugyanaz a mozdulatlan élet századok óta. Más bányákban ott a villanyvilágítás, egyenesen felállva indulhat a bányába a bányász, a dinamitot messziről, villanyos uton robbantják és ventilátor kergeti ki a füstöt. Itt estig a füstben dolgoznak az emberek...

A közel száz magánbánya közepén, hatalmas kiterjedésben a föld alatt: az állami bánya. A többiekkel szemben ez már modern berendezésű. Egy sinpár a „bányakutyák“ számára és néhány hosszú, boltozott tárna. Ebben a bányában kezdtem meg inaskodásomat, reggel öt órakor, amikor a hegyormok és mély hasadékok mentén feltűnedeztek az első bányászlámpák.

Körülbelül a falu közepén, az egyik templom felett, a másik alatt áll egy hatalmas ház, előtte magas, hóval földött egyenes fenyők. A hegyeken imbolygó lámpafények közül négyszáz e ház felé tart. Itt van az állami bánya bejárata. A házban több szoba. Az egyik szobában, a padlón, nagy csapóajtó. Felemeled — alatta a banya bejárata. Az emberek keskeny, függőleges falépcsőn ereszkednek lefelé, erősen belekapaszkodva. Reggelenként mind a négyszáz munkás tíz perc alatt ereszkedik le ebbe a mély kútba, egyik a másik nyomában. Délután két órakor, amikor bevégezték odalent a munkát, ugyanezen az úton jönnek fölfelé a napvilágra. Képzeljük el, hogy sokszorta magasabbra, mint a bucuresti telefonpalota, egy szinte függőleges, a falhoz tapadó keskeny lépcső vezetne fölfelé és ezen kellene négyszáz embernek szünet nélkül le és föl mászkálnia, miután egész napon át keményen dolgozott a föld belében. Aki tudja milyen nehéz még a megenyhített kör lépcsőn is feljutni pl. a negyedik emeletre — az számot adhat magának erről. Megállás nélkül folytonosan kapaszkodni fölfelé vagy lefelé, négyszáz ember láncsorában. Szinte lehetetlennek tűnik. És mégis: a Rosia Montanai bányászok mindennap megteszik. El sem tudom képzelni, hogyan bírják.

A kaszárnyafalú nagy ház minden reggel megtelik emberekkel. Az egyik teremben hosszú lócák a fal mellett, elől egy katedra, rajta kereszt. A bányászok lassan szállingóznak és topognak odakint a hóban. A hegyekről a fény szüntelenül ömlik ebbe az irányba. Félhatra majd mindnyájan megérkeztek. Vízet töltenek a karbidlámpába és megigazítják a lángot. Ha a lámpákban sokáig áll zártan a víz, a láng nyulik fölfelé, mint valami kigyulladt szondából. A bányászok keményen megszorítják a lámpa csavarát és a karbid észre tért. A piszkospadlóju nagy teremben négyszáz láng lobog. Négyszáz ember. Bár sokan vannak, feltűnő a csend. Senki sem beszél. Hallgatva állanak valamennyien, lámpával a kezükben.

Földporos hajú, csontos nagy arcu, kemény, szúros bajuszú emberek. Durva ruhájuk könyöke és térde teli nagy foltokkal. Bakkancsuk szikkadt, itt-ott még rajta a földmély szikláiról csurgó víz. Földsárga, érdes, barázdás kezek. Néhányan a hegyeken tuli falvakból jönnek s hogy idejében érkezzenek, jókorán kelnek fel. A hegyeken már semmi fény se látszik. Ahogy a katedra feletti óra mutatója közeledik a 6 felé, egyre közelebb mennek, szorosan egymás mellé, mint a juhok a nyájban.

Kint szól a harang, kezdődik a jelentkezés. Ianus Nicolae! Jelen! — kiált a szólított ember. Stefan Várj! Jelen! Ma a legtöbbször ez a második szó, amit kiejt, az első a reggeli, mindenkori köszöntés: „noroc bun!” (jószerencsét!). Következik az ima. A négyszáz ember letérdel. Ma a falu bírása az előimádkozó, aki mint csoportvezető szintén a bányában dolgozik. Kövér, nagybajuszú ember, és kalapján a pántlika mellett dinamitkanóc diszeleg. Az ima hosszú, jó öt percig mormolják az emberek, gyermekesen összekulcsolt kezekkel. Azután készülődnek a bányába való leszálláshoz. Egyik-másik megigazítja zsebében a tejesüvegét.

A listát olvasó vezető kinyit egy szekrényt s vagy egy tucat embernek ócska ujságokat nyom a kezébe. Ezekből az ujságokból fidi buszt csavarnak, meggyújtják a lámpa lángján és azután odatartják a kanóc végéhez. Közvetlenül a lámpa lángjával gyújtani meg a kanócot: szigorúan tilos. Mert könnyen megtörténhetik, hogy a láng kialszik és a sötétben maradó bányász nem tud elfutni, amikor a dinamit robban.

Az első bányászcsapat átmegy a szobába, ahol a bányába vezető kút van. A csapóajtó fölnyitásakor a látszólag üres kútból két ember kapaszkodik kifelé. Az örök, akik egész éjjel lent voltak bezárva a bányába.

Reggel másznak felfelé a lépcsőn és várják az ajtó kinyitását. Helyükbe egymásután ereszkednek le a csoportok. Az emberek még előveszik a tejesüveget s a tejet gyorsan leeresztik a torkukon, a lámpával világítva a művelethez.

Indul az utolsó csoport, az utolsó ember. A hosszú fényoszlop a kúton át egyre mélyebben száll a bányafenekre, majd egészen eltűnik. A nehéz csapóajtót visszaeresztik a kútra, a súlyos reteszeket helyükre tolják. Fenn a föld színén nem maradt senki.

A csapóajtót leeresztették az utolsó ember után. A terem a keresztel üres. Következünk mi, hogy leszálljunk a bányába.

Lámpával a kézben haladunk előre. Előbb egy többszáz méter hosszú, boltozott tárnában. A sárgás sárra egymásután fektetett deszkákon lépegetünk. Megcsap a penész, a nedvesség, a redves fa szaga. Majd semmi szagot se érzünk. Már hozzá is szoktunk.

Egyszerre a boltozatos tárnafolyosó megszűnik és kezdődnek a természetes sziklafalak. Csupasz és földdel fedett sziklán taposunk. Többszáz méternyire azután vége a rendes tárnafolyosónak. És kezdődik a zavar, a káosz. Független falépcsőn szállunk alá. Amikor leérünk, tesszünk pár lépést: előttünk egy újabb tárna vezet a föld mélyébe. Szállunk lefelé a szabálytalan uton, kőről-kőre, megfeszített lábakkal. Megint leérünk, darabig egyenesen megyünk a tárnában, jobbra kanyarodunk, és újra szállunk lefelé a sziklák között. Lehajolunk, hogy fejünket bele ne üssük a sziklába, majd nyugodtan felemelkedhetünk, mert fejünk fölött tiz-husz méter magas ür tátong. Felemeljük a lámpát, hogy felnézzünk a mennyezetig. Fent, a hasadékos, tört sziklafalak között vastag gerendák, rajtuk keskeny hidak. A múlt században ott kutatták az aranyat. Tovább megyünk. Át egy római tárnán. A végén újra kezdődik a káosz. Egy tárna lefelé, egy pedig oldalt vezet. Akármelyiken indul el az ember, bizonyos, hogy husz-harminc méter után újabb gödör állja el az utat. Ha belelépsz, megláthatod, hogy ebből is mindenfelé, le, fel, jobbra, balra, számtalan tárna nyílik. Lépegetsz a sziklafalak között és azt hiszed, már nincs is tovább. És abban a percben a fejed fölött, valamelyik hidon, keskeny rést pillantsz meg. Ha befurakszol e résen, megláthatod, hogy haránt egy római tárnába vezet az utad és ennek a tárnának a jobb oldalán feneketlennek tetsző szakadék ásit. Az egész világon sehol sincsenek olyan szakadékos, gidres-gödrös, egyenetlen talajú bányák, mint a Rosia Montanán...

Végre az egyik tárnából a másik tárnába való sok mászkálás után egyenesbe jutunk. Az egész bányát behálózza a vízszintes irányú tárnák tömege. Némelyikben síneket látunk. Itt „kötnek ki“ a bányászok és innen indulnak a bánya minden részébe. Itt a lépcső alja, amelyen a bányászok néhány perc alatt lejöttek, amíg mi a harántos oldaltárnákon keresztül jutottunk ide. Indulunk a bányászok nyomában, a munka arcvonalába.

Ott, ahol a bányakutyák sinjei húzódnak a tárnában, valahol a falak mentén egy hatalmas, erős, cementezett boltzat: a felvonó helyisége. Itt elképesztő dologról értesülünk. Az egész káosz, amelyet láttunk, a bányának a föld felszínéhez legközelebb eső része csak. Még három emeletnyi mélység húzódik a bánya fenekéig. A vízszintes tárnák három egymás alatti, illetve fölötti rendje, valamennyi a maga sinhálózatával, gödreivel és szakadékaival. Itt még szinte a felszínen vagyunk, — valószínűleg csak innen jutunk a bánya fenekére.

A felvonó motorja működni kezd, beszállunk és ereszkedünk lefele,

a végtelennek tetsző mély kutban. A lámpák megvilágítják a falakat köröskörül. Feltűnnek a gyalogközlekedésre szolgáló lépcsők. A felvonót csak anyagszállításra használják. Szállunk, szállunk lefelé, a legalsó emeletre, egészen a bánya fenekére.

Rozsdásvízi pocsolya tárul elénk, benne szivattyu csápjá. A mótóros szivattyú naponta kétszer fog munkába, de a víz mind ide gyűl a mélyre. Vascsörömpölés. A tárnák felől teli bányakutyákat tologatnak a bányászok a felvonó felé. A tárnák itt már keskenyebbek, tele sárral, s a falak nyomasztóak, szinte fojtogatóak. Mintha egyenesen kastélyból ereszkedtünk volna alá. Meggörnyedve megyünk tovább, egy-egy bányakutyával találkozunk és iparkodunk elcsuszni mellette. A falhoz lapulunk, bakkancsunk bokáig süpped a sárba.

Az itt dolgozó embereknek sáros a keze, az arca, a ruhája. A munka itt sokkal nehezebb, a tárnák mindenfelől reánknehezednek, szoritanak. A külső levegő is nehezen jut el idáig. Érzik, hogy egészen a mélyben vagyunk. Ime egy fagerendákkal támogatott, összeomlott, elhagyott, sárral teli tárna. Egy másik egészen szűk tárna néhány emberhez vezet, akik a bánya fenekén csákányoznak. Noroc bun! — köszöntjük őket. Pillanatra megállanak a munkában, reánk néznek, visszaköszönnék, majd ismét munkájuk fölé hajolnak.

Oldalt egy gödörből hatalmas, súlyos érc-tömböket emelnek ki néhányan. Nagyon, nehezek ezek a tömbök, ahogy a dinamit kitépte őket. A gödröt a szikla sarkába akasztott lámpa világítja meg. Az emberek kemény, érdes, kóporos, széles keze mintha maga is sziklából volna faragva... A felvonó felfelé indul velünk. Minden emeleten más tárnák, más gödrök, más csákányozó emberek, akik hason csúsznak be a tárnák mélyébe. Minden emeleten megállunk, bemegyünk egy-egy tárnába, emberekkel találkozunk, jószerecsét kívánunk, egy kis vizet öntünk a karbidlámpába, átcúszunk a közlekedő bányakutyák mellett, melyek szinte surolnak, lépcsőhöz érünk, felszállunk, elindulunk valamelyik keskeny tárnába, ereszkedünk, csákányozó embereket látunk, noroc bun, tovább megyünk, új lépcsőre lépünk, elhaladunk egy gödör mellett, halljuk lentről a csákányok zaját, jószerecsét gondolunk, megyünk, megyünk, kezünkben a lámpával, más lámpákat pillantunk meg, jószerecsét, jószerecsét, újra vizet a lámpába, a láng kéken fellobog, az egyik tárnában egy siheder bányakutyát tol maga előtt, mindenfelől sötétség, sűrű, tömör sötét, még egy kis vizet a karbidra, a tárnák oly' szűkek, szorongatnak bennünket, újra csákányos emberek, újabb jószerecsét, egy kilométerre felfelé, egy kilométerre lefelé mindenütt ugyanaz a munka minden zugban, az egész káros birodalomban...

Hooó, robbaaan, hooó, robbaaan... dörög az egyik oldaltárnából egy különös kiáltás visszhangja. Hooó robbaaan... A mérnök előveszi az óráját. Gyujtom a kanócot! — kiáltja. Hooó robbaaan... zúgnak köröskörül, mindenfelé a tárnák. Mennyi van még? — ordít a mérnök.

Hooó robbaaan... tiz, mérnök ur, hooó robbaaan... És a következő pillanatban kezdődnek a robbanások. Valami iszonyatosat reccsen, süketen dördül, levegőbe ugrik és bömből rettenetesen. A tárnák fala meg-ing, megremeg, a mennyezetről homok hull. Egy, kettő, három, egyik robbanás a másikat követi. Négy, öt, hat, hét... elmúlik néhány perc és már nem hallik semmi, várunk, várunk és egyszerre, amikor a legkevésbé várjuk, ismét robban kurtán, szilajul, fékezhetetlen. Nyolc, számoljuk magunkban, miközben zúg a fülünk, kilenc, tiz...

Kész — szól a mérnök, indulhatunk. De amikor kilépünk a védőnyílásból, amelyben rejtőztünk, újra hallik a Hooó robbaaan, haaat,

hooó robbaaan... Három erősen lihegő ember fut felénk és gyorsan beugrik mellénk. Most egészen közel robbantottak. Feszülten, szorongva várjuk, míg elmúlik minden zaj.

Tíz óra és a négyszáz ember, aki reggel lejött, mind begyűjtja a kanócot. Három dinamit-fészkekhez mindenik. A robbantások órája ez. Hatalmas ropogás, dörgés az egész bánya. Egyik végétől a másikig reng a bánya. Több száz köbméter kő repül a levegőbe. Minden robbanás után hosszan dörögnek a tárnák. Néha egymásután harminc robbanás hallatszik, mint a pergőtűz. A sziklafalak szinte a mélyükig megrázva inognak és remegnek. A bánya zaja, amely máskor is elég nagy, sikeitő.

A Miskolcnak nevezett bányarész felé fordulunk, ahol egy percre szünetelnek a robbanások. Épp újabb robbantásokra készülődnek. Jönnek a csapatfelügyelők és méregetik a dinamit-fészkeket. Egy-egy fészkek félméter mélységű kell hogy legyen, hogy a dinamit minél több sziklát zúzzon szét. Nehéz munka félméternyire csákányozni a kemény sziklába. Munkaközben meg-megállnak az emberek és méregetik a fészkek mélységét. Néha, a kanócok meggyújtása előtt — ott terem a mérnök s ha kicsinek találja a mélységet lármát csap. Épp ezért a felügyelők vigyáznak. Minden ember reggel hat órakor kezdi a munkát és tíz órára valameányi kész a maga három dinamit-féskével. És akkor az egész bányában kezdődnek a robbantások.

Mielőtt a robbantáshoz látnának, még az öreg bányászokat is izgalom és nyugtalanság tölti el. A Rosia Montanán sok ember halt meg már a bánya mélyében, amikor meggyújtotta a dinamit kanócot. A bányászok félénken, szinte vallásos megilletődéssel merednek a kanóorra. A dinamit, amely hegyeket röpit a levegőbe, nem valami tömény vagy kemény tapintású anyag. Ellenkezőleg: lágy, mint a lekvár vagy a vaj. Ilyen a dinamit. Valamiféle lekvár: játszhat sz vele, nyomogathatod a tenyeredben. De amilyen lágy és nyúlós, annyira alkalmas arra, hogy csontot és sziklát porlasszon el, ha gyutacs van benne. A gyutacs nélkül csak lassan ég el, úgy hogy a kezében foghatod. De a gyutaccsal: szétrombol mindent, amihez csak ér.

Számtalan esetben állottam ott az utolsó pillanatig, amikor meggyújtották a kanócot. Az emberek már előre kiszemelik a helyet, ahová behúzodnak. És míg egyikük, hogy az esetleg közeledő bányászokat figyelmeztesse, mindenfelé bekiáltja a következő robbantás számát, a többiek elvágják a kanócot, beteszik a gyutacsba, a gyutacsot benyomják a dinamitba és a dinamitot nagy gonddal elhelyezik a fészkekben. Ha egy sziklahasadékban négy ember dolgozik, tizenkét fekete kanócvég vár a meggyújtásra.

Hooó robbaan, tizenkettő, hooó robbaaan... kiáltja a bányász tele torokkal. A közeledő emberek megállnak és bevárják, amíg a tizenkét robbanás elhangzik.

A hasadékban dolgozó bányászok még egyszer meggyőződnek előbb, hogy szabad-e az útjuk. A lámpákat kezük ügyébe helyezik. A zsebükből előveszik a papírt. A legtöbben keresztet vetnek és haikán egy Isten segíts!-et mormolnak. A lámpa lángjánál meggyújtják a papírt és az égő papírral a kanócot, mely gyorsan, sziporkázva kezd égni. A bányászok lihegve rohannak és törtetnek végig a tárnákon, alig van annyi idejük, hogy bevessék magukat a védő nyílásba, mert a robbanások már kezdődnek. A sziklák meghasadnak, a levegőbe repülnek, tárnák falaihoz ütődnek, darabokra törnek, iszonyatos lárma és dübörgés közepette. A bányászok néha tizig olvasnak és hiába várják a még hiányzó két robbanást a tizenkettőből. Múlnak a nehéz percek és semmi robbanás. Valami történhetett. Az egyik bányász elindul, hogy megvizsgálja a dolgot,

hogy újra meggyújtsa a kanócot. És abban a pillanatban, amikor lámpájával odahajol, hogy megnézzé, mi történt: a dinamit robban. És mindez ott történik lent a föld mélyében, a sűrű sötétben, a szűk tárnában, a fejek fölött függő roppant sziklák alatt. Az is megtörténik, hogy a bányász, aki egymaga hat kanócot gyújt be, keresztülfut a tárnákon és valahogyan mégis oda téved vissza abba a hasadékba, ahonnan elfutott. És dobogó szívvel támaszkodik neki a sziklafának, mely egy perc múlva levegőbe repül.

Az aranybányák mélyének szikláin nagyon sok emberi vért ittak már be így...

Valamelyik barlangszerű mélyedésben a dinamit kanócának meggyújtására készülődnek. Tizenöt fészék van készen. Hooóó robban, tizenöt, hooóó robban...

A tárnában a medvenagyságú biróra akadunk. Vagy husz méternyire barlangszerű üreg a falban. Maradjunk itt, mondom. Maradjunk de nem vagyunk nagyon közel? — kérdi a mérnök. Az ördögbe is, nincs közel, ne féljen. Na, vannak itt még emberek, — mormogja rekedt hangján a biró. Az üreg mélyében néhány embert látunk, odafeküdtek pihenni.

A mérnök engem is beránt az üregbe. Nagyon jót tett vele. A következő pillanatban a tárnán valami ördögös vonat dübörgött végig s a vonat vagonjai elképesztő rémületes zajjal bukdácsoltak egymásra. Az első robbanások szülte légnyomás volt ez. Olyan erővel zugott el, hogy szilárd tömegnek, hatalmas vastestnek hatott. Az üreg fenekéig egyetlen pillanat alatt kialszik minden lámpafény. A következő robbanásokat, dörgéseket és ropogásokat már mély, súlyos sötétben, földmélyi sötétben hallgattuk. Az egész bánya, az egész roppant kő és gránithegy rázkódik, súlyosan, mélyen, kaotikusan.

A tárnákon rohannak, ütköznek, kisiklanak az ördögös gyorsvonatok. Sziklatömbök, repeszek csapódnak a falhoz, nagyot puffannak, s mint valami törékeny emberfej, omlanak széjjel. S mintha minden a tömény szurokfelete sötétbe sülyedne.

Alig pár perc múlva a zűrzavar alábbhagy, a dörgések elcsitulnak és a csend rétegekben ülepedik le a sötétségben, mely egymástól elválaszt bennünket.

Az üreg fenekén gyufák villannak és egymásután gyúlnak fel a lámpák. A lángok kéken lobogva szórják szét a sötétséget. És akkor észrevehettük, hogy arcunkon és tekintetünkben nyomott hagyott az átélt katalizma.

Senki sem közeledhet az üreghez, ahol a robbantások történtek. Nagyon vigyáznak, a szétrombolt helyet lassan közelítik meg. Nem annyira azért, mintha újabb robbanás történhetne, hanem mert a sziklaromok között aranydarabokat találhatnak. Számtalan elővigyázatossággal ügyelnek arra, hogy az emberek ne lophassanak.

Senki sem térhet vissza a felrobbantott sziklák közé. Egy óra hosszáig, míg a dinamit füstje el nem oszlik, az emberek a védő üregben maradnak. Végignyúlnak a földön és megpihentetik az addigi munkában kimerült tagjaikat. Egyesek kenyeret vesznek elő a tarisznyából és kortyolgatják hozzá a tejet. De nem mindenki vesz elő tejesüveget. Néhány nappal később egy magánbányában voltam. A munka itt tiszerte súlyosabb és vérerejtékesebb. A robbanás után, a fejek felett lebegő hatalmas szikla alatt keresve védelmet, evéshez láttak az emberek. Egyik száraz kenyérhéjat majszolt s valami szintelen, zavaros folyadékot kortyolt hozzá egy üvegből, talán cujkát. Nagy élvezettel és feltűnően sokat.

Ránéztem és vártam, hogy mikor kezd énekelni. De az ember, bár az egész üveg cujkát fehajtotta, nem énekelt, hanem szomorúan, komoran vonult felre, piszkos, kóporos kezét lóbálva. Azután vettem észre, hogy nem cujka, hanem ugorkalé volt az üvegben, ez a mindennapos tápláléka, miután vésővel és csákánnyal bevágta a kemény sziklába a maga háromszor félméterjét. Ugorkalé, egy darab mamaliga, száraz kenyérhaj és a dinamit fekete füstje: ime, az aranyhegyek munkásának tápláléka. Ez és pár más dolog magyarázza meg, miért nem lehet visszatartani ezeket a bányászokat attól, hogy aranyat lopjanak. Lehetetlen ez, amikor a dinamittal szétrobbantott sziklatörmelékben, lent a földmélyben, kimerült és vérző kezekkel ráakad az aranyrögére...

De senki sem közeledhet az aranyhoz. A sziklatörmelékben ott vár az arany, az érték, a drága és úgy lapul, mint a vasuti katasztrófa alkalmával szétloccsant emberi agyvelő. Az arany vár. Jósokára közelednek csak feléje az emberek, csak a föltétlenül megbízhatóak, élükön a mérnökkel, a vezetővel és a felügyelővel. Az üregből már elszállott a dinamit füstje, de jellegzetes szagát még érezni.

Az emberek lámpával világítanak és kutatni kezdenek. Az arany vékony, fénytelen, tompa színű fonálként huzódik egy-egy szikladarabban. A pirit ellenben szembevakitóan csillog. Előbb azt gondoltam, hogy ez a sok fénylő pont mind arany. A négerek is azt hiszik, hogy a színes bádóg és üveggyöngy értékesebb mint az elefántcsont és szívesen elcserélik vele. Meg kell tanulnod megkülönböztetni az aranyat. A törmelék között sok a csillogó kődarab, elbűvöli a tekintetet. De egyik sem arany. Van rá eset, hogy szabad szemmel semmi sem látszik a kézbevett kővön. De az emberek már kívülről megismerik, hogy azért arany van benne és dobozba rakják. Ezek a dobozok, amelyekbe az értékesebb darabokat rakják, hosszúak és hengeralakúak, mint valami óriási termosok. Amikor megtelik, rázárják a fedelet és viasszal lepecsételik. A vezető rányom egy pecsétet. A mérnöknel is van egy másik pecsét, ő is odanyomja a spanyolviaszra.

Ez a kettős pecsét a bányaelőőrzés legjelentősebb „erkölcsi“ ereje, ami az aranytolvajlást illeti. Javarészt az emberi természet ismeretén alapszik ez. Ha két ember együtt követne el valami tiltott dolgot, mindig fél attól, hogy valamikor összevesznek valamin és kész az áruulás, a feljelentés. Ezért aztán el sem képzelhető a bányában, hogy egy ember egészen egyedül menjen végig a tárnákon. A legjelentéktelenebb dologért is mindig ketten mennek. Sőt maguk az emberek tagadják meg a kíséő nélküli járást a bányában, csak hogy kikerüljék az esetleges gyanúsítást. Egyszer a mérnök elküldött egy embert, hogy valami jelentéktelen kis ércdarabot dobjon be a bányakutyába. Az ércben nem lehetett több arany, mint ezredgram. De ez nem akadályozta meg az embert, hogy társat vegyen maga mellé, amikor elindult a parancsot teljesíteni. Máskor meg egy boltozott tárnában, kilométerre minden aranytól, egy magányos bányásszal találkoztunk. Mit keresel itt egyedül? — förmedt rá a mérnök és azután hozzámfordult: a világért se szabad, hogy valaki egyedül menjen végig a tárnán. Csak azok maradnak egyedül, akik félre mennek. De ezeket be kell jelenteni, különösen akkor, ha olyan irányba mentek, ahol arany található. Egész a bőrükig átkutatják őket. Ha semmit se találnak náluk és mégis gyanakodnak, még a bőrük alatt is kikutatják. Majd meglátjuk...

A mérnök odahajol lámpájával a törmelékek fölé és megvizsgálja az eret. Két óriási szikla közötti hasadékban ott a vékony sáv, az arany. Megkopogtatják a csákánnyal s még lehull pár apró darab, amelyeket

szintén dobozba raknak és lepecsételnek. Azután jöhetnek a bányászok, letérdehetnek a szikla alá és kezdenek előlről a csákányozást, az újabb fészkek készítését a második rend dinamit részére. Persze, nem hagyják őket egyedül az érrel. Amerre az értékes sáv huzódik, mindenütt befröcskölnek az eret. A vezetőknek egy kémiai oldattal telt üveg van a kezében és abból az aranyló pontokon mindenütt befröcsköl a sziklát. A kő furcsán fakó halavány színt kap, olyan, mint valami szifilitikus fekély. A bányász, amikor megkapja a helyét, alaposan megvizsgálja a sziklát, hogy mindenütt be legyen fröcskölve és néha megkéri a vezetőt, hogy adjon még egy kis színt itt-ott, ide és oda, ahol véleménye szerint nincs eléggé megjegyezve a szikla. Hogy aztán később ne legyen ok holmi kételkedésre vagy vitára.

A befröcskölés után senki sem érintheti meg az eret. Az emberek kézbe veszik a vésőt és a csákányt és ázni kezdenek mellette, a száraz sziklában. Ha a sziklában aranyrögre akadnak, befedik viasszal, amelyre minden „nagyobb“ bányász rányomja a saját külön jegyével ellátott pecsétet. Az emberek dolgoznak és nagyon ügyelnek, hogy meg ne sértsék valamelyik jelet. Útik a csákányt, egyre mélyebben a sziklába, egyre keservesebben. A felügyelők ezalatt más üregeket vizsgálnak, ahol még nem robbantottak és ahol az emberek félreálva várnak.

Amikor az aranyat összegyűjtötték és az eret befröcskölték, itt is órák hosszatt működnek a csákányok. Amikor valamennyien befejezték a munkájukat és kész a sziklába vájt három keskeny és félméter mély lyuk: újra jönnek a felügyelők, a szikla felé hajolnak a lámpáikkal és gondosan vizsgálják az eret, megvizsgálják, hogy nincs-e valamelyik jel megsérve. Csak ezután helyezik el a dinamitot, ezután gyújtják meg a kanócot, robbantanak újra, és szedik össze az aranyat, berakják a dobozba és pecsételik le megint.

Vannak egész bányakutyák, amelyekben ezer kilogramm ércből alig lehet egy gram aranyat kisedni. Ezeket a zúrok felé irányítják. Előfordulnak hatalmas, de repedezett szikladarabok, ezeket széjjelcsákányozzák az emberek. Vannak kicsiny ércdarabok, amelyeket a gödrök fenekéről halásznak ki és a keskeny tárnákon végig, sokszor kilométer távolságra hordják a targoncákon. Haszontalanul súlyos munka lent a föld mélyében, aminőt el sem képzelhet az, aki nem látta.

Az emberek akkor jöttek le a bányába, amikor odafenn még teljes volt a sötétség. Órákhozott gyötrődtek a kövek között, átvergődtek a szűk tárnákon, a vaksötét, nedves üregeken. Bakancsuk bőre megmerevedett, vastag ruhájuk csupa piszok. A kezük dagadt, érdes, megrepedezett. Arcuk is kőszínű, kemény, szikár, mozdulatlan.

Két óra felé készülődnek a kimenetre. Összegyűlnek mindnyájan a kutakna körül és nekiindulnak a függőleges lépcsőnek. Négy száz ember, sorban egymás után, tör a föld felszínre, a nap, a világosság, a fény felé. Egyenesen, függőlegesen emelkednek a magasba, mint a szentképeken az angyalok az ég felé. Egész napi gyötrelmes munka után elképzelhetetlenül nehéz tour de force ez, melyet a tüdőik romlása s vérverejték kísér.

Odakint ragyogva süt a nap, az első pillanatban égeti szemünket. Ezért a bányászokat darabig még ott tartják bezárva abban a szobában, amelybe a kútakna nyílik. A bezárt ajtó előtt összetömörülve várnak. A lámpák még égnek. A Rosia Montana bányászai nappal is égő lámpával járnak az uccán. A karbid ugyanis, ha egyszer betették a lámpába, még akkor is tovább fog, ha eloltjuk a lángot. Tehát a láng lobog tovább.

A nagy imateremben három sor padot helyeztek el, ezek választják el az érkező bányászokat. A csapóajtó nyitva, a bányászok rendre

érkeznek. Odaadják a lámpát a vezetőnek, aki kinyitja és felrázza benne a karbidot. Nem lehet tudni, meglapulhat ott is vagy egy dús ércdarab. A bányászok azután a levegőbe emelik karjaikat és rendre kikutatják őket, a hátukon, az övükben, egészen a „fehérműig“. De ez csak amolyan felületes vizsgálat. Hogy új rejtékhelyet ne találhassanak, a gyanús emberekhez még tíz másik embert találmásra odaintenek, minden nap, és egy oldalszobába viszik őket. Ott pórére vetkőztetik s még a bőrük alatt is kitapogatták. Az emberek sose tudhatják, mikor intik őket alaposabb vizsgálatra és ezért mindig fének, lemondanak az aranylopásról, bár ez a lemondás úgy fáj nekik, mint valami késszúrás. Néha nem bírják tovább, lopnak, rajtacsipik őket és természetesen szélnek eresztik. Sokan ezek közül öngyilkosok lesznek. A Rosia Montana embereinek egyik tragédiája, hogy képtelenek tartózkodni a lopástól.

Hagyományos tragédia. Ha a magyar uralom idején loptak a munkások, maguk között ezt hazafias cselekedetnek tekintették és dicsőség volt, ha megfogták és kinozták őket. Ma már nem büszkélkednek vele. Ma már törvénytelen, méltatlan dolog: holott ugyanaz az arany, ugyanazok a körülmények, ugyanazok a kezek. Románok a gazdák és tőlük lopni nem dicsőség. Ellenkezőleg, a tolvajokat minden rossz elérheti, a csendőrr puskatusától egészen a pápa által való kiprédikálásig. De ha századok óta állítják, hogy a föld minden bennelevővel együtt az övék, az arany is az övék és joguk van arra, hogy a bányában magukhoz vegyék — nehéz dolog ezt a csontok velejéig beevődött valamit megváltoztatni. Hasztalan próbálják ezt a bányász meggyőződést kiirtani. Ha szó kerül róla, mondják ők is, hogy az arany azé, aki fizeti a munkabért és vásárolja a dinamitot, de azt hiszik, amit tudnak és ugyancsak azt teszik is. Századok óta várják, hogy az aranytermő föld az övék legyen.

Ez a lelki alap együtt azzal a kísértéssel, amit az arany mindig is gyakorolt az emberekre, az oka annak, hogy a Rosia Montana munkásai sajátkezüleg iparkodnak korrigálni a történelmi igazságtalanságot. Aranyat lopnak. Egy-egy felügyelő vagy mérnök szeme állandóan a hátuk mögött vizslat és mégis, abban a pillanatban, amikor úgy érzik, hogy na most lehet, a legkétségbeesettebb eszközökkel iparkodnak megkaparintani az aranyat. Egészen organikus éhség ez, mintha csak valamelyik ellopott testrészüket szereznék vissza. Belül szilárdan meg vannak győződve, hogy igazuk van és hogy ugyanugy van igazuk, mint annak az embernek, akit a zsarnok arra ítelt, hogy egész életében féllábon álljon és aki időről-időre mégis rááll a másik féllábra is egy pillanatra, ha nincs rajta az ő szeme. Szinte megpihen a szegény bányász szívfájása, amikor a föld belében végzett napi gyötreelmes munkából hazatérve, egy kis aranydarabkát vihet magával.

Megpihen valahol a föld mélyében előbb, mert hiszen a lopás nagy munkát, akaratmegfeszítést és önuralmat követel. Nagyon sok veszedelem fenyegeti a szegény bányászt, ha bármi kicsiny aranyércet vetette szemét. Minden pillanatban átkutatathatják és szélnek eresztetik. Manapság, ha rajtakapják őket — szégyen. A magyarok idejében nem volt szégyen. Manapság a bányászok a legváratlanabb és a legbohóbb módokat eszelik ki egy kis arany megkaparintására.

Ha bármilyen körülmények között, valamelyik gödör, vagy üreg fenekén a bányász felfedez egy darabka aranyércet, vagy éppen tiszta aranvrögöt, fejtől a talpáig megremeg és bensejében elemi csapás erejű küzdelem kezdődik a két egyaránt iszonyu kérdés közt: elvegye-e és rajtacsipjék, vagy otthagyja?... ó, ez a gondolat oly fájdalmas; a

bányászok sose tudnak megbékülni vele. Hiszen egész életükön keresztül száraz mamaligát esznek és ugorkalevet isznak...

Ha egyedül van és nem látta senki, a legtöbb esetben elrejtí úgy, ahogy tudja. De vajjon tényleg nem látta senki? Az igazi tortura csak most kezdődik szegény feje számára, Dosztojevskiji höshöz illő szörnyű kín. Az arany nála van és el kell mennie a mérnök előtt, aki mint-ha különösebben nézne ma reá. És még azután a vizsgáló terem. Harminc napja mindig megtapogatta a felügyelő a lábait és karjait. Hátha éppen ma nem? És ime, a mérnök, aki eddig közönyösen ült az ajtó mellett, közelebb jön és így szól: eriggy az oldalszobába! Óh, Dumnezeule! Nagy Isten! Kész. Vége mindennek...

Mit csinálnak vajjon a bányászok, ha lopáson csipik őket. Elmondom, mit csinált Kovács Mihály. Megfogták és kidobták. Felesége, gyermekei voltak. Szombaton történt. Másnap az asszony a gyermekekkel együtt elment a templomba. Kovács otthon maradt, azt mondta, kicsit beteg. Elővett egy massa dinamitot, beletette a kanócos gyutacsot, letette a padlóra, meggyújtotta és hasrafeküdt a dinamit fölé. Ugy szedték szét a falakról seprűvel — mesélte nekem egy asszony. Ezekre szaggatta. Az asszonyok közül az egyik elmeséli a férfiak keserű életét, úgy hogy szinte megrikatnak. A férfiak maguk sose beszélnek. Csak komoran bólogatnak megkövesedett fejükkel, amely oly' annyira hasonlít a sziklához, amelybe a dinamitot nyomják.

Sokszor gondoltam Kovács Mihály két évvel ezelőtti borzalmas halálára. Mások is a bányászok közül, bár nem fogták őket aranylopáson, de munkanélkül maradtak a Zsil völgyében, ahol még nagyobb a gyász és a nyomor: dinamitot raktak a hasuk alá és meggyújtották. Így tett Jon Ciura is, akiről Aron Cotrus verset írt. Ez a eset Petrosaniban történt, de semmiféle nóta, semmiféle riport nem mondhatja el, milyen keserű a bányászok élete s mennyi tragédiával van tele. Egyiket vagy másikat, ma vagy holnap seprűvel szedik le a falakról.

De van az aranylopásnak egy groteszk fejezete (ismétlem: abban, hogy nem tudnak leszokni az aranylopásról, mert hitük szerint ehhez joguk van, mert az arany az övék), mely különösen a társasági bányákban fordul elő. Ezek, tekintve, hogy pontos nyereségre és osztaléokra dolgoznak, sokkalta durvábbak az elővigyázatban és mindenféle gyanakodásban. Az embereket itt nem csak a bőrükig kutatják át. Előfordult néhányszor és rájöttek, hogy egyik-másik bányásznak sikerült egy aranydarabkát lopnia, úgy hogy a végbelén keresztül benyomta a vastagbébe. Minthogy az arany nagyon nehéz, akadt bányász, akinek sikerült több, mint egy félkiló aranyat gyömöszölnie a vastagbébe. Az aranydarabkát valami rongyba vagy disznóhólyagba göngyölik és így őrzik órákon keresztül, míg csak el nem hagyják a bányát és megszabadulnak a kutatástól. Az útjuk hazafelé egy erdőn át vezetett és ott — meglepte a csendőr, amint saját kifejezése szerint, éppen aranyat, félkiló aranyat k..... Képzeljék el az igazgatók rémületét.

Azóta persze bevezették a végbél- és ürülékvizsgálatot is. A gyanusakat bezárják egy oldalszobába és addig tartják ott, míg rájuk nem jön a szükség. Még enni is adnak nekik, bőségesen, zsiros ételeket, disznó szalonnát. Már a guggolás alkalmával bejön egy ember, bottal megpiszkálja az ürüléket, vajjon nincs-e benne arany. Ha csak egy arany szálacskát találnak, akkor akárcsak a bányában, valóságos bizottság száll ki, amely először is megvizsgálja, hogy a bányász teljesen kiürült-e, aztán csendőr jelenlétében az ürülékekkel együtt megméri az aranyat és jegyzőkönyvet vesznek fel a talált mennyiségről. Majd kimossák az aranyat és újra jegyzőkönyveznek. Végül láng fölött purifikálják a talált aranyat. Most már készülhet belőle jeggyűrű, karkötő, óralánc, avagy „aranyfog“.